

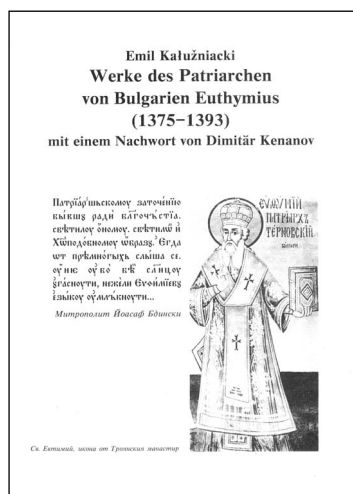
ИЗ „ПРЕДИСЛОВИЕ КЪМ СЪЧИНЕНИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ (1375– 1393) ОТ ЕМИЛ КАЛУЖНЯЦКИ“

Димитър Кенанов

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
– Научноизследователски център „Търновска книжовна школа“

Близо век преди основополагащия труд на проф. Емил Калужняцки започва същинският научен интерес към св. Евтимий, патриарх Търновски, с опити да се обнародва неговото книжовно наследство. Като създава, че Киевското издание на житието и службата за св. Йоан (Иван) Рилски от 1671 г. е библиографска рядкост, на два пъти в Белград о. Неофит Рилски печата „Службы с житиемъ...“ (1836 и 1870 г.) за рилския пустинник и небесен покровител¹⁾. Архим. Леонид (Кавелин) е имал желание да подготви за печат Евтимиевите съчинения, но става първият издател на „Похвално слово за Патриарх Евтимий“ от Григорий Цамблак. Във встъпителната статия руският учен заявява: „Съвпадащите свидетелства на Григорий Цамблак и Константин Философ (т.е. Костенечки) доказват, че св. Евтимий е бил истинският баща на славянската филология. И неотменен дълг е на любителите на славянската древност подробно и грижливо да издираят неговите заслуги в това отношение, да съберат всички негови съчинения“²⁾. Бориловият Синодик от 1211 г. е другият важен паметник с два преписа от XIV в. и XVI в., въведени в науката от В. И. Григорович, Сп. Н. Палаузов, М. С. Дринов и М. Г. Попруженко, който доказва участието на св. Патриарх Евтимий в попълването и редактирането на Синодика.

Славистичните среди са въодушевени от откриването на Рилския панегирик, писан през 1479 г. от Владислав Граматик. По него Неофит Рилски публикува Евтимиевото житие на св. Иван Рилски с Рилската повест на Владислав Граматик за пренасянето на мощите в Рилския манастир през 1469 г.

Сп. Н. Палаузов изразява убеждението си, че Панегирикът е съставен от св. Патриарх Евтимий, който започва да събира монументални Велики Минеи-Чети. Изглежда, под въздействието на Палаузовата теза архим. Леонид дава същата оценка за Рилския панегирик и за св. Евтимий Търновски като съставител и редактор на Велики Минеи-Чети, предшественик на митрополит Макарий от XVI век ³⁾. В единствен препис от Владислав Граматик е запазено „Похвално слово за св. Филотея“ от митрополит Йоасаф Бдински. В неговия текст за Кавелин подобно вопъл на поробения български народ звучи крилатата мисъл: „По-добре беше слънцето да изгаснеше, нежели да замлъкне Евтимиевият език“.

От Рилския панегирик през 1882 г. Владимир Качановски печата Евтимиевите послания до митрополит Антим, до мних Киприан и до свещеноинок Никодим Тисменски ⁴⁾. П. А. Сирку (Сирков) обобщава изследванията и публикациите на текстове по ръкописа на Владислав Граматик, привежда постатийното му съдържание с началните фрази на поместените съчинения, с бележките, оставени от Владислав Граматик, и в по-ново време – от отец Неофит Рилски ⁵⁾. П. Сирку смята още, че в написването на Мардариевия панегирик от 1483 г. участва и Владислав Граматик. За по-голяма пълнота ще добавим, че през 1734, 1735 г. Владиславовия сборник е разлиствал Партений Павлович, а няколко десетилетия по-късно е четен от йеросхимонах Спиридон Рилски заради Евтимиевото житие на св. Иван Рилски и по този начин Спиридон с единствения запазен препис на „Житие на преп. Теодосий“ от Константинополския патриарх Калист. Това го подтиква да състави нова редакция на Теодосиевото житие и да напише служба за неразумно забравения от българите единоплеменен светец, както сам признава в Предисловието ⁶⁾.

Със своите преводачески и редакторски занимания св. Патриарх Евтимий обновява литургическите текстове в Българската Църква и ги поставя в пълна съвместимост с византийската патриаршеска практика. Чрез направените от П. И. Севастиянов фотографски снимки в Атон се поставят основи за траен интерес към пергаментния Свитък от XIV век, чийто произход Полихроний Сирку свързва с Търновската Велика лавра „Св. 40 мъченици“. Свитъкът е дълъг 3 метра, широк – около 13 см, и до днес се съхранява в славянобългарската Зографска обител „Св. Георги Победоносец“ на Атон ⁷⁾.

През 1869 г. е обнародван Свитъкът, съдържащ Филотеевия Устав на литургията от св. Йоан Златоуст с Дяконския чин ⁸⁾ и с предисловие от безименен автор (според Сирку това е Я. Шафарик): „Руският писател г. Севастиянов е свалил фотографическо копие от съществуващата на стената в Зографския манастир на Св. гора проскомидия, която е превел от гръцки на българославянски език Евтимий Търновски, български патриарх от 1360 до 1389 г. Тоя фотографически препис г. Севастиянов е предал А. Гилфердингу да го напеча-

та в някое от руските археологически периодически списания. А. Гилфердинг – който мисли, че ако преводът на тая проскомидия бъде напечатан в Русия, той ще да стане недостъпен за българите, до които се отнася повече, нежели до русите – е намерил за по-добре, щото тоя превод от старата българска книжнина да се напечата в Сърбия, защото в такъв случай той ще да стигне по-скоро до ръцете на учениите българи⁽⁹⁾.

Между духовните съкровища на днешната библиотека на Зографския манастир е ръкописната книга от XIV век – Зографски Служебник на св. Патриарх Евтимий с Евхологий, който вмести в себе си освен литургическия текст на Свитъка, служби на св. Йоан Златоуст, св. Василий Велики (литургия и преждеосвещена литургия), различни молитви и чинопоследования. По признание на Сирку подробни сведения за сборника първи съобщава Владимир Качановски. Той забелязва възглашенията за цар Иван Шишман, царица Мария, св. Патриарх Евтимий и застава зад романтичното Зографско предание, че пътят на заточения от османските поробители Евтимий минава през Атон и Зограф⁽¹⁰⁾. В отделна статия по Зографския Служебник Вл. Качановски печата молитвите, отдавани на св. Патриарх Евтимий⁽¹¹⁾.

През лятото на 1887 г. П. А. Сирку посещава Атон и преписва Зографския Служебник, а през 1890 г. обнародва цитираното вече ненадминато издание на литургическите трудове, оставени от св. Патриарх Евтимий. Приведени са разночетения по Соловецкия Служебник, писан в Зографския манастир през 1632 г. от инок Варлаам за молдовлахийския митрополит Теофан. Полихроний Агапиевич успява да претвори в слово част от своя всеобхватен замисъл за труд за търновското „исправление книг“ – през 1898 г. излиза книгата му „К истории исправления книг в Болгарии в XIV в. Т.1. Время и жизнь Патриарха Евфимия Търновского“. В обемистото изследване⁽¹²⁾ е сторен историко-политически обзор на положението в България през XIV век, изложено е обстойно светоотеческото по дух учение на византийско-българския исихазъм чрез делото на преп. Григорий Синаит, преп. Григорий Палама, преп. Ромил Видински, преп. Теодосий Търновски, св. Евтимий, патриарх Търновски. Налице е пръв опит за цялостен поглед върху ръкописното наследство и образоваността при цар Иван Александър. През 1900 г. П. Сирку издава Евтимиевата „Служба на преп. царица Теофана“⁽¹³⁾. Във въвеждащата и в заключителната статия са проследени всички извори за живота на преп. Теофана като открит остава въпросът за предположения византийски химнографски източник и въздействието му върху св. Патриарх Евтимий. Важни са приносите на Полихроний Сирку за изясняването на изворовата основа на житията за св. Иван Рилски и св. Петка Епиватска (Търновска) с публикуването на новобългарската версия на житието за св. Петка по Жеравненския дамаскин⁽¹⁴⁾.

Във фундаменталния труд на проф. Ем. Калужняцки могат да се намерят още научни факти, които изграждат пълната картина на издателския интерес към Евтимиевото духовно наследство през XIX век. В настоящото преиздание на български език от Недка Николова е преведена аналитичната студия с текстокритическите бележки към отделните произведения на св. Евтимий Търновски. Надяваме се, че с преводния си формат изследователските прозрения на видния евтимиевист ще стигнат до по-широка читателска среда.

БЕЛЕЖКИ

1. Подробно вж. Кенанов, Д. Евтимиева метафрастика. Път и мисия във времето. ИК „ЖАНЕТ-45“, Изд. „ПИК“, Пловдив – Велико Търново, 1999, 111–126.
2. Архим. Леонид. Нова грађа за бугарску историју. – В: Гласник Српског ученог друштва, Б., т. 31, с. 247
3. Архим. Леонид. Последний патриарх Болгарского царства, блаженный Евфимий и его сочинения. – В: Чтения в Обществе истории древностей Российских (ОИДР), 1870, кн.4, разд. I, 13–18.
4. Качановский, Вл. К вопросу о литературной деятельности болгарского патриарха Евфимия. – В: Христианское чтение, 1882, июль–август, СПб., 1882, 217–265.
5. Сырку, П.А. Очерки литературных сношений болгар и сербов в XIV–XV вв., СПб., 1901.
6. Всички текстове, свързани с делото на преп. Теодосий Търновски, вж. Кенанов, Д. Крилатият въздухоходец Теодосий Търновски, Издат. „ПИК“, УИ, Велико Търново, 2010.
7. Подробна библиография за изследванията до 1890 г. и публикация вж. Сырку, П. А. К истории исправления книг в Болгарии в XIV в. Т.1, вып. 2. Литургические труды Патриарха Евфимия Терновского. СПб., 1890, Лондон, 1972.
8. Проскомидија из Зографског манастира у Св. гори. Пријевод бугарско-словенски Патријарха Јевтимија. – В: Гласник Српског ученог друштва, кн. 8, св. 25, старого реда, Б., 1869, 288–304. На с. 339 е поместена бележка за Научно заседание от 15 ноември 1868 г., където публикацията е предложена за печат от С. Сретенович.
9. Проскомидија..., с. 288. Новобългарският превод е на Любен Каравелов, който печата откъс от литургията в сборника си „Сокол“ (1876). – В: Каравелов, Л. Събрани съчинения. Т.6, С., 1985, 329–330.
10. Качановский, Вл. Новые данные для изучения литературной деятельности Болгарского търновского патриарха Евфимия (1375–1393). – В: Христианское чтение, 1888, март–апрель, СПб., 1888, 472–478.

11. Качановский, Вл. Новооткрытые на Афоне труды Болгарского патриарха Евфимия. – В: Вестник Славянства. Сборник, издав. проф. Вл. Качановским, 1889, кн. 3 и 4, Казань, 118–128, 118–125.
12. Подробен биографичен очерк за основоположника на Евтимиезнанието вж. Кенанов, Д. Евтимиева метафрастика..., 249–265.
13. Сырку, П. А. Евфимия, патриарха Терновского, Служба преп. царице Феофана. По рукописи XIV–XV вв. Хилендарского монастыря на Афоне. СПб., 1900.
14. Сырку, П. А. Несколько заметок о двух произведениях Тырновского патриарха Евфимия. – В: Сборник статей по славяноведению, сост. и изд. учениками В. И. Ламанского по случаю 25-летию его ученой и профессорской деятельности, СПб, 1883, 348–401.

Prof. Dimitar Kenanov, Dr. Hab.

✉ Scientific Research Centre „Turnovo Literary School“,
„St. Cyril and St. Methodius“ University of Veliko Turnovo
2 „Teodosii Turnovski“ str.
5003 Veliko Turnovo, Bulgaria
dkenanov@abv.bg